

VILÁG- TÖRTÉNET

10. (42.) évfolyam 2020. 2.

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **MOLNÁR ANTAL**
KATOLIKUS MISSZIÓK ÉS AZ ALBÁN NEMZETÉPÍTÉS KEZDETEI
A 17. SZÁZAD ELEJÉN
- **GÉRA ELEONÓRA**
DON THOMASO RASPASSANI, EGY ALBÁN SZABADSÁGHARCOS
TITKOS ÉLETE
- **CSAPLÁR-DEGOVICS KRISZTIÁN**
A DALMÁCIAI BORGÓ ERIZZO ÉS AZ ALBÁN NEMZETÉPÍTÉS
- **DUDLÁK TAMÁS**
TÖRÖK KÜLPOLITIKA ÚJ ALAPOKON
- **SZABÓ TAMÁS**
REMÉNYEK ÉS BE NEM VÁLTOTT ÍGÉRETEK
- **SZEMLE**
BLÉNESI ÉVA ÉS FÁBIÁN LAURA ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

TARTALOM

Az Oszmán Birodalom határvidékén. Nemzeti érzés és külpolitika (Bíró László)	153
<i>Tanulmányok</i>	
Molnár Antal: Katolikus missziók és az albán nemzetépítés kezdetei a 17. század elején	157
Géra Eleonóra: Don Thomaso Raspassani, egy albán szabadságharcos titkos élete	187
Csaplár-Degovics Krisztián: A dalmáciai Borgo Erizzo és az albán nemzetépítés. Az Osztrák–Magyar Monarchia új Albánia-politikája, 1896	205
Dudlák Tamás: Török külpolitika új alapokon. A szíriai konfliktus kialakulása és a török külpolitika paradigmaváltása, 2011–2012	223
Szabó Tamás: Remények és be nem váltott ígérek. A magyar–román kapcsolatok és a romániai magyarság a rendszerváltás előtt és után	247
<i>Műhely</i>	
Gyóni Gábor: 1941 az orosz historiográfiában. Értelmezések, ellentmondások, politika	271
<i>Szemle</i>	
Az oszmán-örvények kálváriája és túlélési stratégiái (Blénesi Éva)	297
Tanulmányok a Gyönyör kertjéből – Rózsaregény (Fábián Laura)	302

Don Thomaso Raspassani, egy albán szabadságharcos titkos élete

Az alább következő sok évszázados rejtély megoldásához vezető út jól érzékelteti, milyen nehézségekbe ütközhet, akarva-akaratlanul milyen könnyen félrevezethető még a leggondosabb kutató is, ha nem lát túl a „saját városán vagy országán”, illetve a tudományban mekkora szerepe lehet akár a véletlennek is. Hányatott sorsú főszereplőnk életútja annyiban különleges, hogy viszonylag részletesen sikerült feltárni, s legalább mozaikszerűen betekinteni sorsának alakulásába. Fordulatos élete azonban a korszakban egyáltalán nem nevezhető egyedinek, a töröktől visszafoglalt és lassan újjáéledő Budán nagy számban fordultak meg és telepedtek le, majd kezdtek új életet sorsüldözöttek, kalandorok és szerencsevadászok. Volt, aki boszorkánynak mondott felesége elől menekült Mannheimből idáig, akadt kényszerből katolikus hitre tért török nő, aki egy tábornok szeretőjeként megölte a közös gyermeküket, de akadt muszlimból császári kapitánnyá lett bagdadi születésű lakos is, és a sort sokáig folytathatnánk.

A 18. század eleji Budán a forrásokban don Thomaso Raspassaninak nevezett vízvárosi katolikus pap közismertségnek örvendett, bár szerepének és személyiségének megítélése az érzelmek széles spektrumát járta be: életében a városi magisztrátus és a német lakosság folyamatosan az elüldözésén munkálkodott, a kisebbségi létbe szorult magyarok bálványozták, halálában pedig a „jezsuita elnyomás” egykori jelképéből hirtelen a városi szabadságok védelmezőjévé vált. Raspassani emlékét ma is őrzi a főváros egyik forgalmas terén (ma Batthyány tér), a Duna partjától nem messze magasodó hatalmas barokk épület, a kívánságára Szent Annáról elnevezett templom. Életrajzot vagy külön tanulmányt még nem írtak róla, de a város kegyúri jogával, vallási életével kapcsolatos írásokban, illetve a Szent Anna-templom történetét feldolgozó munkákban megkerülhetetlen személynek számított.

Koszovóban töltött éveit, származását azonban mindeddig homály fedte, a kortársak és a történészek – beleértve saját magamat is – elfogadták Raspassani kijelentését és kortársai vélekedését, így nem kérdőjelezték meg családja itáliai eredetét.¹ Raspassani koszovói tevékenységéről, a szülőföldjén kirobbantott oszmánellenes felkelésben játszott vezető szerepéről a magyarországi kutatók egészen a

* A szerző az ELTE BTK Művelődéstörténeti tanszékének habilitált egyetemi docense (1088 Budapest, Múzeum körút 6–8., gera.eleonora@btk.elte.hu).

¹ Némethy, 1876. 157–159.; Schoen, 1930. 31.

közelmúltig nem értesültek, a város- és egyháztörténészek előtt főszereplőnk részvétele a magyarországi törökellenes visszafoglaló háborúban teljesen ismeretlen maradt.² Ez különösen érdekes, tekintve hogy a Veterani gróf³ vezette Habsburg-seregek Lugosnál elszenvedett vereségének elemzéséhez az egyik fontos forrás a Raspassani tollából származó, német fordításban 1788-ban nyomtatásban megjelentetett levél.⁴

Az albán történetírás sorsfordítónak tekinti azt az időszakot, amikor I. Lipót császár az Oszmán Birodalom ellen indított támadásokkal párhuzamosan támogatásáról biztosította az ellenfél uralma alatt élő etnikai-vallási közösségeket. Az ortodox (III.) Csernovics Arzén pátriárka távollétében – Buda felszabadításával közel azonos időben – a lázadók élére a területen élő katolikus papok álltak, akiknek egyik név szerint ismert, fontos vezéralakja a később Budán meglepedett Thoma Raspassani (Thoma Raspassanović) volt. A felkelés elfojtását követően a Koszovóban született, itáliai papi szemináriumban tanult szabadságharcosnak menekülnie kellett.⁵ Az albán nemzeti mozgalom korai történetét vizsgáló történészek sem tudtak többet hősről néhány kósza pletykánál, melyek szerint Magyarországon még sokáig élt.⁶ Néhány szerencsés véletlennek köszönhetően derült fény a sok évszázados titokra, s a svájci Albanisches Institut (Sankt Gallen) együttműködésben első ízben kíséreljük meg e birodalmakon átívelő, rendkívüli életpálya nyomon követését. Jelen tanulmány a rendelkezésre álló nem túl bőséges, de korábban nem használt forrásanyag bevonásával próbálja bemutatni a Raspassanit körülvevő új világ rendkívüli körülményeit, szerepét Buda városfejlődésében, illetve próbál magyarázatot adni a rejtőzködő életmód hátterére.

Kísérletek a szabad királyi rang és a főkegyúri jog megszerzésére

Buda visszafoglalása után a távoli vidékekről érkező új lakosok gyorsan értesültek a város múltbéli nagyságáról, kiváltságairól és az ezekkel járó előnyökről. A formálódó városigazgatás rátermett tagjai – német és itáliai eredetű kereskedők, hajdani állami hivatalnokok, fürdősök és patikusok – gyorsan meglátták a lappangó örökségben rejlő lehetőségeket, melyekből a gyökértelen, közös múlt nélküli lakóközösség valamiféle erkölcsi tartást meríthetett. A felfedezett régi dicsőségtől remélt gazdasági előnyök beköltözésre, illetve maradásra bírták azokat a telepeseket, akik a pusztulást látva legszívesebben azonnal továbbindultak volna. Az Udvari Kamara

2 Raspassani szerepéről a törökellenes felszabadító háborúkban szerb nyelven 1956-ban jelent meg egy tanulmány: Veselinović, 1956.

3 Veterani, Johann Friedrich Anton Ambrosius Graf v. (1650–1695): császári tábornagy. 1685-től vezérőrnagy, 1688-tól altábornagy, 1690-től lovassági tábornok, 1690–1695 között Erdély császári főparancsnoka, 1694-től tábornagy. Schmidt-Brentano, 2006. 105.

4 Veterani, 1788. 165–166.

5 1648-ban született. Tanulmányai elvégzése után visszatért szülőföldjére és Pjetër Bogdan skopjei érsek vikáriusa, majd 1679-től plébános Prizrenben. Malcolm, 1998. 148., 158., 162., 166.; Iseni, 2008. 114.; Forcade-Nivet, 2008. 75.

6 Malcolm, 1998. 148., 158., 162., 166.; Iseni, 2008. 114.; Forcade-Nivet, 2008. 75.

illetékesei talán hasonló megfontolásból nem akadályozták, hogy a romjaiból éledező Buda képviselői új lakhelyüket fővárosnak nevezzék, sőt meggyőződésüket még meg is erősítették. Az állami tisztviselők nem mellőzték az 1602-ben szentesített tárnoki joggal kapcsolatos törvényt, melynek értelmében Pozsony csak Buda visszavívásáig tölthette be a főváros szerepét.⁷

Egyébként is rossz fényt vetett volna az uralkodóra, ha a korábban olyan fontosnak – már-már emblemikusnak – tekintett egykori főváros felszabadításáról és ostromáról szóló európai propagandakampányt követően nem gondoskodott volna megfelelően a városokról. Nem túlzás kijelenteni, hogy Pest és Buda újrateemtése I. Lipót és tanácsadói számára presztízskérdéssé vált. A Habsburg uralkodók és az állami szervek éppen ezért nem titkolták, hogy szándékukban áll visszaállítani a középkori magyar főváros régi fényét, ezért csaknem a kezdetektől következetesen királyi fővárosnak és székhelynek (*Haupt- und Residenzstadt, metropolis Hungariae*) nevezték Budát. Werlein kamarai igazgató, az ikervárosok 1687 decemberében kiváltságaik visszanyerése érdekében benyújtott memorandumának referense, bár az önállóságot még korainak vélte, válaszában mégis kijelentette, hogy Buda „a legnevezetesebb hely Magyarországon, ahová a jövőben a kamara és a kormányzat is át fog települni”.⁸ A helyi szervek – a Budai Kamarai Adminisztráció és a várparancsnok – képviselői ezzel szemben minden eszközzel védelmezték saját érdekeiket és igyekeztek megakadályozni a város önállósodási törekvéseinek gyakorlati megvalósulását. Az 1690-es években létszámban és anyagi javakban is megerősödött polgárság a századfordulóra Bécsben és Pozsonyban kiépítette az önálló önkormányzatiság eléréséhez szükséges kapcsolatrendszerét, és előteremtette az ezzel járó költségek fedezetéhez szükséges pénzt. Egyértelműen látszott, hogy a más visszafoglalt, régi múltra visszatekintő városokkal szövetségre lépett Buda hamarosan célba ér. A városvezetők jól ismerték a szabad királyi városi ranggal járó kiváltságok tartalmát, ezért igyekeztek csírájában elfojtani a későbbi jogaik gyakorlásában őket akadályozó tényezőket. Az egyik ilyen erőpróba a főkegyúri jog gyakorlásának kérdése volt.

I. Lipót a Budát ostromló keresztény seregek lelki gondozásában buzgólkodó jezsuitákat a város felszabadítása után hálája jeléül kinevezte városi plébánosnak. Ezzel a nagylelkű gesztussal azonban közel százestendős vitát robbantott ki a városvezetés és a jezsuita rend között. 1687 nyarán Széchényi György esztergomi érsek megismételte az uralkodó nemes gesztusát, és a rendet Buda, Pest, valamint a környező falvak plébánosává tette meg. Az idős érsek adománya lehetővé tette,

7 BFL IV.1020. Nr. 1. Kollonich érsek ugyancsak Buda jelentőségét kívánta kifejezni azzal a gesztussal, hogy az ostrom után egy esztendővel személyesen utazott el megtekinteni az újjáépítési munkák előrehaladását. Kovács, 1941. 3.

8 Idézi: Kenyeres, 2006. 165. A magukat önérzetesen fővárosinak tituláló budai lakosoknak azonban a 18. század utolsó harmadáig kellett várniuk, míg megindulhattak a címzetes fővárosból valódi fővárossá fejlődés rögzös útján. 1790-ben a Szent Korona Budára szállítása, az első itt tartott országgyűlés, majd 1792-ben az első budai királykoronázás nagy reményekkel töltötte el a budaiakat, és egyúttal Pozsony végleges rangvesztését is jelezte. A nevezett események leírását lásd: Zoltán, 1963. 90–119. A funkcionális főváros szerepét addig betöltő Pozsony helyett azonban új vetélytárs akadt, az időközben az ország gazdasági központjává váló korábbi szövetséges, Pest.

hogy a várbéli Nagyboldogasszony-templom szomszédságában rendházat, akadémiát és papneveldét létesíthessenek. E két utóbbi – Szentháromság térre néző – épület a 18. század első éveiben készült el. A rendházban a kezdeti időkben 25–37 személy elhelyezésére nyílt lehetőség, itt rendezték be a plébánia hivatali helyiségét, ahol a rektor megbízásából az alplébános (*viceparochus/exercens parochialis*) és segítői tevékenykedtek.⁹ Az uralkodó 1696-ban kiadott kiváltságlevelében a budai jezsuitákat ismét kinevezte a Vár és a külvárosok plébánosává azzal a megkövetéssel, hogy e tisztséget addig gyakorolhatják, amíg Buda városa nem tud gondoskodni saját plébániáról.¹⁰ E rendelkezését azonban felülírta az 1700 elején kiadott újabb kiváltságlevelé, melyben eltörölt minden korábbi jogot, s a jezsuitákat ekkor már Buda örökös plébánosainak, a várbéli Nagyboldogasszony-templomot pedig plébániatemplomnak nyilvánította. A rend több budai telekkel együtt a közeli Törökbálint falut is adományba kapta.¹¹ A város előbb az esztergomi érseknél tiltakozott, majd kiváltságainak visszaszerzése idején az uralkodótól kérte külön folyamodványban, hogy a jezsuiták kárára ismét ők gyakorolhassák a főkegyúri jogot.¹²

A magisztrátus 1701-ben elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy a megüresedett vízivárosi – Buda kiemelt jelentőségű, kereskedelmi központként funkcionáló városrésze – vikáriusi tisztségbe saját jelöltjeit, a tisztségről frissen lemondott kapucinus atyákat ültettesse. Paul Trefflinger, a jezsuiták rektora azonban nem tűrte jogainak csorbítását, és Buda plébánosa jogaival élve 1701. december 31-én Thomaso Raspassani Esztergom főegyházmegyei áldozópapot iktatta be a vízivárosi parochusi és vikáriusi tisztségbe. A városi tanács felettes hatóságának, a Kamarai Adminisztrációnak a tudakozására azt a felvilágosítást adta, hogy a kapucinusoknak és az őket segítő bosnyák ferenceseknek Kollonich Lipót esztergomi érsek és a jezsuiták felszólítására kellett lemondaniuk, hogy helyet csináljanak a Budán már háztulajdonnal rendelkező világi papnak, Thomaso Raspassaninak.

Raspassani személye tehát nem lehetett ismeretlen a budaiak előtt, mivel 1696-ban a Víziváros előkelő részén vásárolt magának tekintélyes összegért, 1400 forintért a korabeli viszonyok között polgári életszínvonalat képviselő sarokházat (Schantzgasse és Truckhenegasse találkozási pontja, Nr. 122., később Nr. 242.) két szülővel.¹³ Érdekes, hogy a budai források Raspassani előéletéről hallgatnak, márpedig vélhetően nem kezelték titokként a gróf Veterani tábornok kíséretében töltött éveket. A már említett lugosi csatát is megélt Raspassani Veterani mellett császári tolmácsként működött, vélhetően törökről tolmácsolt olaszra és/vagy németre.

9 Némethy, 1876. 110., 113–118.

10 BFL IV.1002.uu. 48. d. I. Lipót kiváltságlevelé a budai jezsuitáknak (másolat). 1696. október 10., fol. 1–6.

11 BFL IV.1002.uu. 48. d. Kivonat I. Lipót 1700. február 3-án kiadott adományleveléből. fol. 22–25.; Némethy, 1876. 153–154.

12 BFL IV.1002.uu. 48. d. Buda város Casimiro Meinershez. 1700. augusztus 28., fol. 20–21. Másolat Kollonich Lipót adományleveléről. 1700. december 3., fol. 22–23. Buda városa Paulus Trefflingerhez. 1701. december 31., fol. 26–30. Buda város folyamodványa az uralkodóhoz. 1703 körül, fol. 31.

13 Schoen, 1930. 31.; BFL IV.1009.b. Gewöhr Protokoll – Wasserstadt 1696–1705. 4. köt. fol. 4., Zaiger über die Vöstung und Wasserstadt 1696. 5. köt. fol. 173v; Urbarium Wasserstadt 1696. 3. köt. fol. 4.; IV.1009.c. 29. köt. Wasserstadt 1705–1731. fol. 25.; IV. 1002.b. Berichtserstattung an Kameral Administration ratione deß P. Tomae Stattpfarrers in der Wasserstadt. 1702. január 12.

Budai házvásárlását megelőzően az abban az időben sokszor gazdát cserélt Lippán próbálta meg újrakezdeni az életét. Veterani tábornok ajánlása és saját kézzel írt folyamodványa, melyben az Udvari Kamara megerősítését kérte a tábornok adományára, sok érdekes információt tartalmaz számunkra. Itt még nem tartotta szükségesnek a rejtőzködést, és az aláírásában magát *vicarius generalis Archiepiscopi Scopiensis in Servia, kaiserlicher Dollmetscher des Veteranis*nak nevezte. A birtokadományt – egy nagy lippai házat, a hozzá tartozó földekkel és a közelben egy pusztá falurésszel, valamint Világosnál két szőlőt, a leírás alapján mind újjáépítésre szorult – az uralkodónak tett hűséges szolgálataért kapta, illetve kárpótlásként, amiért szülőföldjéről mindenét hátrahagyva, teljesen nincstelenül kellett rokonaival együtt menekülnie. A lippai letelepedési kísérlet azonban nem sikerült a vikáriusnak, ugyan 1695 márciusában az Udvari Kamara megerősítette birtokában, de az odalett, amikor 1695 szeptemberében a törökök ismét visszafoglalták Lippát.¹⁴

Raspassani és családtagjai ezután vették az útjukat az egykori magyar főváros felé, s ha a fent említett vízivárosi ház árát nézzük, nem üres zsebbel érkeztek. A csatatér borzalmaitól megfáradt Thomaso Raspassani azonban Budán akaratlanul is újabb, most egy fegyverek nélkül vívott belháború közepén találta magát, ahol nem a személyét kifogásolták, hanem egyértelműen elvekről és jogok gyakorlásáról volt szó. A magisztrátus szemében nem sokat számított az sem, hogy Raspassani egyezséget kötött a kapucinusokkal, és tartományi rendfőnökük engedelmével továbbra is az ő szükségképpénjükben – amely korábban Tojgun pasa dzsámija volt –, majd templomukban teljesített szolgálatot. Az új vikárius ezenkívül reverzálisan vállalta azt is, hogy a kapucinusok rendjébe tartozó két káplán segítségével látja el hivatalát.

A korábbi gyakorlathoz képest alig változott valami, de a helyzetet a magisztrátus jogai csorbításaként értelmezte. A Raspassani beiktatására meghívott tanácsosok és az érintett városrész lakosságát képviselő vízivárosi bíró meg is jelentek az ünnepélyes szertartáson, és szóbeli tiltakozásukkal botrányt okoztak. A szóbeli tiltakozás nem használt, ezért a megfelelő helyekre írásban is eljuttatták sérelmeiket. A vízivárosi katolikus délszlávok külön tiltakozást küldtek a Kamarai Adminisztrációhoz, és a bosnyák ferencesek visszahelyezéséhez kértek segítséget. A jezsuiták rektora Raspassani beiktatásával az esztergomi érsek jóindulatának biztosítása és a városi tanács rendreutasítása mellett mást is nyert, mivel a magyar és a délszláv lakosság körében jóval nagyobb népszerűségnek örvendő bosnyák ferenceseknek (*Provincia Bosniae Argentinae*)¹⁵ ismét visszavághatott.¹⁶ A magyarok által „dalmata

14 MNL OL E 280. Nr. 27. 1695. március, fol. 219–222.

15 A magyarul bányavidéki bosnyák rendtartománynak nevezett provincia 1517-ben önállósult, nevét az ezüsbányáiról híres Srebrenicáról (lat. Argentina) kapta. Tóth I. Gy., 2007. 260., 294.

16 Schoen, 1930. 31.; BFL IV.1009.b. Gewähr Protokoll – Wasserstadt 1696–1705. 4. köt. fol. 4., Zaiger über die Vöstung und Wasserstadt 1696. 5. köt. fol. 173v; Urbarium Wasserstadt 1696. 3. köt. fol. 4.; IV.1009.c. 29. köt. Wasserstadt 1705–1731. fol. 25.; IV.1002.b. Berichtserstattung an Kameral Administration ratione deß P. Tomae Stattpfarrers in der Wasserstadt. 1702. január 12.; IV.1002.uu. Protestschreiben an Paul Trefflinger. 1701. december 31.; IV. 1002.uu. Protestatio catholicorum civium Budensium nationis Illiricae... 1702. január 2.

barátoknak¹⁷ nevezett vízivárosi bosnyák ferencesek a századfordulóra budai rendházukat a bosnyák ferences kultúra egyik legfontosabb központjává fejlesztették, iskolájukban 1699-től neves filozófia- és teológiai professzorok tanítottak, majd az intézmény hamarosan *studium generale* rangot kapott.¹⁸

A két rend vetélkedése régebbi időkre vezethető vissza. A török uralom alá tartozó területeken térítő jezsuiták legfőbb vetélytársaiknak a bosnyák ferenceseket tartották, akik – több okból is – náluk sikeresebben tevékenykedtek. A bosnyák ferenceseket a törökök saját alattvalóiknak tekintették, akik jól ismerték a török hivatalnokok gyengéit, szokásait, de a katolikus lakosság is nagyobb bizalommal fordult a bajban velük tartó, veszélyek közt térítő ferences barátokhoz. A jezsuiták folyton beadványaikkal ostromolták a pápát, melyekben a bosnyák ferencesek világi papokkal szemben alkalmazott erőszakos módszereiről, törökbarátságáról, tanatlanságáról panaszkodtak, sőt nemegyszer orgyilkosoknak nevezték őket.¹⁹ A helybéli jezsuiták és boszniai ferencesek viszonya Budán sem alakult sokkal harmonikusabban. Külön feszültséget okozott például, hogy a jezsuiták rektora plébánosi jogaira hivatkozva időnként nem engedte meg az elhunyt személy nyugalomra helyezését a kívánsága szerinti helyen, hanem az általuk lebonyolítandó drágább szertartás és az ugyancsak drágább sírhely megvásárlására kötelezte a családot.²⁰

A jelek szerint a jezsuiták és a kapucinusok a vízivárosi hívek gondozását a visszafoglalás óta a nyelvileg kompetens bosnyák ferencesek segítségével látták el. A jezsuiták az új helyzetet a tanácshoz hasonlóan azzal indokolták, hogy a magyarul nem beszélő kapucinusok egyedül nem képesek ellátni a parochusi szerepkört, az új vikárius nyelvtudása azonban lehetővé tette a hívek „rác” (délsláv és magyar) nyelvű lelkigondozását, így a ferencesek közreműködésére nincsen szükség. A városi tanács hiába érvelt a Kamarai Adminisztrációnak, az érseknek és a jezsuitáknak azzal, hogy a katolikus „rácok” más egyháziakban nem bíznak meg, csak a közülük való bosnyák ferencesekben, ez nem változtatott Raspassani kinevezésén.²¹

17 BFL IV.1002.y. l. 2305. Bassány vagy Bazini Simon budai polgár végrendelete az egyetlen magyar nyelvű végakarat a vizsgált korszakban. A ferencesek közreműködésével készült.

18 A *studium generale* első professzorai a történettudomány, a hittudomány és a katolikus szellemű irodalom terén szereztek maguknak nevet, a budai főiskola nemcsak a rendtartomány első és legfontosabb oktatási központjává lépett elő, hanem máig „a horvát kultúra természetes alkotóműhelyeként” tartja számon a szakirodalom. Az intézmény korszakra vonatkozó részletes történetét lásd: Hoško, 2005. A bosnyák ferencesek korabeli templomáról, kápolnáiról, berendezéséről és kegytárgyairól részletesen lásd: Székely, 2005. 974–975.

19 Tóth I. Gy., 2007. 259–261., 305–307.

20 BFL IV.1002. ff. 1. d. 1707. március 15.

21 BFL IV.1002.b. Berichtserstattung an Kameral Administration ratione deß P. Tomae Stattpfarrers in der Wasserstadt. 1702. január 12.; IV. 1002.uu. Protestatio catholicorum civium Budensium nationis Illiricae... 1702. január 2.; Schoen, 1930. 31.

Egyház és város a 18. század elején

Buda városa részben az 1703-ban kitört Rákóczi-felkelés hatására még ugyanebben az évben elnyerte az áhított szabad királyi rangemelést, ez azonban nem jelentette automatikusan biztosított kiváltságainak azonnali érvénybe lépését. A Budai Kamarai Adminisztráció, a budai várparancsnok és az állami gépezet folyamatosan akadályozta a város ilyen irányú törekvéseit, amely így csak lassan, hosszú évek során szerezhette meg a privilégiumban megfogalmazott jogokat. Az első szabad polgármester- és tanácsosválasztásra például 1705-ben kerülhetett sor, a főkegyúri jog ügye pedig ennél jóval hosszabb ideig, lényegében 1773-ig elhúzódott. A kiváltságlevélben, ahogyan a többi szabad királyi városnak is, az uralkodó biztosította a plébánosállítást jogát. Paul Trefflinger budai jezsuita rektor a privilégium ezen pontja ellen Pest-Pilis-Solt vármegye 1704. szeptember 22-én, Budán tartott közgyűlésén ünnepélyesen tiltakozott. Tette ezt annak ellenére, hogy a plébániák vállalása ellenkezett a jezsuita rend „alkotmányával”. A rendfőnök még 1701-ben, a budai plébánia átvételekor figyelmeztette Trefflingert, hogy tartsa be az előírásokat. Egy későbbi levélváltásban a budai rektor hangsúlyozta, hogy a plébániát maga a király és az érsekprímás bízta a rendre örök érvényű joggal, és kilátásba helyezte a Nagyboldogasszony-templom elvesztését, ha lemondanának a plébániáról.²²

A viták közben többször is felvetődött, hogy az esztergomi érsek és a jezsuiták abban az esetben engedélyezik a város plébánosválasztási jogának gyakorlását, ha a tanács képes saját plébániáról gondoskodni. A tanács többször megpróbált saját plébániát létesíteni, de ehhez hiába kérte a Várban található romos templomok egyikét-másikat – a Várban a katonai élelmtár melletti Szent Miklós-templomot szemelték ki, de szóba került a karmeliták egykori temploma és az egykori vízivárosi dzsámi épülete is.²³ Hosszas levélváltás után a Magyar Kamara 1698-ban a várpalota melletti egykori Szent Zsigmond-prépostság romjait jelölte ki a plébánia számára,²⁴ Putanics János prépost tanácsulési jegyzőkönyvben megörökített beadványa azonban arról tanúskodik, hogy az épület még 1705-ben is teljesen romos volt. 1703 ősztől a városvezetés figyelmét elsősorban a kiváltságok érdekében folytatott csatározások, a hadi eseményekre való készülődés, majd a város blokádja, a menekültek elhelyezése és a tanácson belüli pártoskodás kötötte le, ezért a jezsuiták elleni harc és a plébánia ügye átmenetileg háttérbe szorult.

A magisztrátus, miután a falakon belül kudarcot vallott, inkább a falusi porfészeknek tartott külvárosban, Újlakon (Neustift) igyekezett kiváltságokban biztosított jogát érvényesíteni. A kedvező alkalom 1705-ben érkezett el, amikor a lakosság a háborús események miatt új gyülekezet alapítását szorgalmazta az újlaki városrészben. Az itteni lakosság korábban a Vízivárosba vagy Óbudára járt misére, de 1705 őszen a kurucok támadásától tartva a férfiak többsége vasárnap és ünnep-

22 Szilasi, 2006. 194–195.

23 BFL IV.1002.uu. 48. d. I. Lipót kiváltságlevele a budai jezsuitáknak (másolat). 1696. október 10., fol. 1–6.; Buda város folyamodványa a Budai Kamarai Adminisztrációhoz. 1696. s. d., fol. 9–10.; Udvari Kamara alelnöke Budához. 1698. november 15., fol. 11–12.

24 Némethy, 1876. 153.

napokon is fegyveres őrszolgálatot teljesített, ezért nem mehetett el a templomba. A felkért vízvárosi ferencesek az első misét a lakosság kívánságára 1705. november 30-án celebrálták egy újlaki polgár egyházi célokra felajánlott lakóházában. A budai jezsuiták azonban ismét elérték Kollonich Lipót esztergomi érseknél, hogy őket támogassa az újlaki plébános kijelölésének ügyében, így Buda tanácsa meghátrálni kényszerült, a vízvárosi ferencesek pedig nem lehettek plébánosok.²⁵

Mint láttuk, Raspassani beilleszkedését a jezsuiták támogatása nem segítette elő, sőt hamarosan saját jogán is kivívta a magisztrátus és a német polgárság ellenszenvét – állításuk szerint – nem kielégítő németnyelv-ismerete miatt. 1706-ban „Thomaso atya” jelentette fel a magisztrátusnál az egyik legtekintélyesebb vízvárosi polgár, a korábbi bíró nejét, aki durva sértéseket vágott a fejéhez és mindenki előtt megszegyenítette németnyelv-tudása hiányosságainak hangoztatásával. Az ügy súlyát bizonyítja, hogy a polgárosszonyt a nyilvános megkövetésen és pénzbírságon kívül néhány napra áristomba zárták.²⁶ A vádak igaz volta erősen megkérdőjelezhető, hiszen egy volt császári tolmácsról beszélünk, bár erről a városiak vélhetően semmit sem tudtak. Raspassani tollából egyetlen, fentebb már említett, 1695-ből származó folyamodvány maradt meg, amely első ránézésre is arról árulkodik, hogy írója magasan iskolázott, művelt ember, s hasonló eredményre vezet a szöveg elolvasása is, vagyis írásban kifejezetten jól tudott német nyelven kommunikálni. Ez természetesen nem jelenti szükségszerűen azt, hogy szóban is ilyen jó lett volna.

A tanácsosok 1708-ban a városban történt legfontosabb eseményekről az országgyűlési követeknek küldött tudósításokban külön kitértek Raspassani viselt dolgaira. Legnagyobb bűnének azt tekintették, hogy a tanácsosok nyílt németesítési szándékával ellentétben, melyben fontos szerepet szántak az egyháznak, leginkább rácul, vagyis magyarul és talán horvátul prédikált a híveknek. Magyarbarátsága miatt az adott körülmények között nem túl hízelgő „magyar plébános” elnevezéssel illették. A magyarok (polgárok és szavazásra nem jogosult városiak) az első szabad választásokon alulmaradt polgármesterjelöltet, Franz Ignaz Bösingert támogatták. A botrányos körülmények között lezajlott tisztújítás, a vesztes fél ellen indított vizsgálatok, perek, a bebörtönzése, illetve az ő és hívei titkos szervezkedései, az általuk megfogalmazott hatósági beadványok nem használtak a magyarok és délszlávok, illetve a németek viszonyának. A lemondott polgármester és hívei megerősítették a szabad királyi városi kiváltságlevéllel kapcsolatos félelmeket, amelyek éppen a magyarok kirekesztéséről szóltak. A mendemonda szerint a kiváltságok szabad kezet adtak a győztes magisztrátusnak, melynek tagjai megfogadták: a belső tanácsosok közé nem fogadnak be magyart. Ez a félelem még évekkel a bukott polgármester halála után is foglalkoztatta a helyi magyarok közösségét. Az érintett belső tanácsosok nem túl meggyőzően tagadták ugyan a vádat, de a tények

25 BFL IV.1007.c. 1. d. Beschreibung. A tanácsülési jegyzőkönyvek csak az óbudai „Joannes atyáról” beszélnek. Cini (Cyni) János 1711-ben távozott Újjakról. BFL IV.1002.uu. 48. d. A város az újlaki plébános ügyében a prímáshoz fordul. 1711. április 15., fol. 38.

26 Géra, 2009. 169.

ellenük szóltak és szóltnak. Elég csupán arra gondolni, mennyire ellenezték később a magyarok külön szószólójának tervét.²⁷

A magyarokkal mint potenciális kémekkel szembeni bizalmatlanság semmiképpen nem tekinthető alaptalannak. A Habsburgok ellenében fejedelemmé választott II. Rákóczi Ferenc levéltárában az utókorra maradt egy magyar nyelvű utasítás arról, hogy miről kell a Pestre beszivárgó kémeknek pontos információkat gyűjteniük. A két várost elválasztó Duna medrének mélysége, a partvonal sajátosságai, a folyón lévő őrzőkerítés kérdése arra utal, hogy az átkelés lehetőségeit is fontolgatták.²⁸ Ismert olyan levél is, amelynek írója Buda bevételével kapcsolatos tervét kívánja közölni az egyik kuruc generálissal. A terv kitalálója békés úton, csellel kívánta visszaszerezni a magyarok számára fontos Budát, és a kivitelezésben a helyi magyaroknak szánta a főszerepet.²⁹ Pesten és Budán mindig akadt néhány helyi lakos, aki informálta a kurucokat a császári csapatok mozgásáról, esetleges készülődéséről, a hadifogyók átszállításáról, de németül jól beszélő magyar kémeket is fogtak.³⁰ A magyarokkal szemben táplált gyanakvás a szabadságharcot követő években sem szűnt meg végleg. A török szultán elleni háborúra készülő uralkodó 1712 decemberében felhívást küldött a budai tanácshoz, amelyben fokozatos óvatosságra és a gyanús személyek, az erődítményrendszert figyelni érkező török alattvalók kiszűrésére figyelmeztetett. Az esetleges török kémek könnyebb azonosítására szolgáló útmutató hangsúlyozta, hogy a kérdéses személyek egyik fő ismeretője a jó magyar nyelv-ismeret, a balkáni vagy akár magyar viselet.³¹

A városi tanács nem érezte elegendő érvnek Raspassani eltávolításához a nem megfelelő német nyelv-tudását és a magyarbarátságát, ezért a papi hivatásra való alkalmasságát kérdőjelezték meg. A rágalom szerint annyi időt töltött a fogadókban, mintha nem lett volna saját háza. A mulatozások és az italozás miatt elhanyagolta kötelességeit, például nem látogatta meg a betegeket, a haldoklókhoz a templomszolgát küldte. A városatyák vikáriusuk ellen az esztergomi érseknél is panaszt tettek, aki a vádakat megalapozatlannak találta és elutasította.³² A magisztrátus nem riadt vissza semmitől, ha egy számára kellemetlen személy lejáratásáról volt szó. A már említett, magyarokkal rokonszenvező bukott polgármestert például sikkasztás, rágalmozás, lopás miatt fogták perbe, de volt vallomásuk egy leánytól, aki nemi erőszakról és magzatelhajtásról, valamint jogtalan fogvatartásáról beszélt. Ha a tanácsosoknak tudomásuk lett volna Raspassani balkáni gyökereiről, azt a lejáratásában egészen biztosan felhasználták volna. A városvezetést uraló németek a rác szót szűkebb és tágabb értelemben is használták: szűkebb értelemben az ortodox vallásúakat nyelvre való tekintet nélkül, a katolikus délszlávokat és egyéb balkáni

27 Géra, 2009. 342. sz.; BFL IV.1002.j. 15. d. 1719. április 24.; BFL IV.1002.ff. 1. d. 1708. március 29.; MNL OL E 280 Nr. 27. 1695. március, fol. 219–222.

28 MNL OL G 16. I.2.d. 2. d. Nr. 261. Pestre küldött kém instrukciója 1705, fol. 564–565.

29 Bánkúti, 1996. 476–477.

30 HL E 1705/7.; Bánkúti, 1996. 630–631., 670., 717.

31 BFL IV.1002.j. 10. d. 1713. február 10.

32 Némethy, 1876. 157.; BFL IV.1002.uu. 48. d. Buda város folyamodványa a Budai Kamarai Adminisztrációhoz. 1696. s. d., fol. 9–10. A jezsuita rektor beiktatja Raspassani vízvívárosi helyettesét. 1701. december 31., fol. 29–30.; IV.1002.ff. 1. d. 1708. március 29., április 19.

népeket, örmény katolikusokat értették alatta; tágabb értelemben a nem németül beszélőket, vagyis a magyarokat is közéjük sorolták. A „rác” kifejezés egyben a városi hierarchiában elfoglalt kedvezőtlen helyzetre is utalt – az ortodoxokat több alkalommal is úgy emlegették, hogy *für uns so hässliche Raizen*, a katolikus rácokat pedig: *die katholische Raizen, die für uns nicht so lieb*.

Ezzel szemben már maga az itáliai származás magasabb társadalmi megbecsülést biztosított viselőjének: a város leggazdagabb kereskedő polgárai, császári hivatalnokok, császári építőmesterek, mérnökök tartoztak ebbe a körbe, akik bekeverültek a magisztrátusba, sőt polgármestert, majd polgármesterjelöltet adtak a városnak. Az itáliai eredetű családok igyekeztek egymás szomszédságában házat, telket vásárolni. Raspassani első budai házával egy ilyen kis itáliai lakóközösséghez csatlakozott, amikor a gazdag kereskedő Pistoli testvérek szomszédságában vásárolt házat. Az itáliai közösséggel szoros kapcsolatban álló, olaszul író és beszélő vikárius olyan jól beilleszkedett, hogy származásában senki nem kételkedett. Városszerte „don Thomasó”-ként ismerték, sőt a hivatalos dokumentumokban is általában ezen a néven szerepeltették. Az önvédelmi okokat szolgáló szándékos megtevesztést legfeljebb csak valószínűsíthetjük, de a források alapján szabadságharcos múltja homályban maradt. A városi tanácsosok többször is értetlenségüket fejezték ki amiatt, hogy a jezsuiták és az esztergomi érsek miért támogatják annyira ezt az ismeretlen, de láthatóan jómódú papot.³³

A vízvárosi vikárius hallgatásának oka inkább egyfajta önvédelem lehetett, mint szándékos megtevesztés. Buda nem esett olyan messze az Oszmán Birodalom határaitól, a népes rác kolónia kereskedő tagjai napi kapcsolatban álltak a török alattvalókkal, Raspassani bármikor szemben találhatta volna magát egy mérnylővel. 1708-ban például a muszlim hitről áttért, császári kapitányként karriert csinált fürdőtulajdonosról, Pergassiról derült ki a későbbi vizsgálat során, hogy amikor a tabáni rácokkal a tanáccsal szemben szervezkedett, a biztonság kedvéért törökül beszélt a rácokkal.³⁴ Ha a két tabáni bíróval, az esküdteikkel, valamint az ott jelen lévő fontosabb rác személyekkel gond nélkül lehetett törökül beszélgetni, akkor töröknyelv-tudással el lehetett boldogulni a Tabánban. A visszafoglalást követően egyébként még több évtizedig tartotta magát az a vélekedés, hogy a törökök újra támadni fognak. Az 1710-es évek derekán, az újabb törökellenes hadjáratok idején, amikor ismét óvintézkedéseket vezettek be, felettesei felhívták a budai várparancsnok figyelmét a beszivárgó kémekre. 1717-ben például az a hír kapott szárnyra, hogy az országba török gyűjtogatók érkeztek, akik a városok felgyújtásával állnak majd bosszút kiűzésükért. A hírt például Esztergom városa olyannyira komolyan vette, hogy éjszakára minden házba őrséget rendelt. 1722–1723 táján Bács vármegyében lepleztek le egy állítólagos török alattvalókból álló gyűjtogató különítményt, melynek tagjai Zombort, Kecskemétet, Szegedet, Komáromot, Temesvárt és Budát tervezték volna lángokba borítani. Az 1723 húsvétján bekövetkezett nagy budai

33 A magukat albánnak vallók körében ma is gyakoriak az olaszos hangzású családnevek.

34 Pergassival kapcsolatban többször is felmerült az a mendemonda, hogy a Rác fürdőben törököket, áttért törököket bűjtat vagy alkalmaz, akik csak az alkalomra várnak, hogy a budaiakat romlásba dönthessék.

tűzvészrel kapcsolatban elsőként ismét a kiűzésük vagy Rákóczi veresége miatt bosszút forraló török gyűjtogatókat sejtettek a háttérben a kortársak, akik időről időre az ország több pontján látni vélték a feltételezett tetteseket.³⁵

A magisztrátus az 1708-as kudarc után belenyugodott a megváltoztathatatlanba, és megbékélt Raspassanival. Egyébként is más, súlyosabb problémák adódtak. 1709-ben a tanácsosok ismét megkísérelték a kegyúri jogot gyakorolni, amikor is a bárói családban született Franciscus Godefridus Fürstenbusch kaposfői prépostot és pécsi általános helynököt neveztek ki budai törvényes plébánosnak (*verus et legitimus plebanus*). A városatyák választása nem véletlenül esett a prépostra: testvére, a Magyar Kamara alkalmazásában álló Fürstenbusch báró ekkoriban nagyobb összegeket kölcsönzött Budának, és különféle megbízásokat vállalt a kiváltságokkal kapcsolatban.³⁶ Az új jelölt befolyásos családja és kapcsolatai sem bizonyultak azonban elég erőseknek ahhoz, hogy a jezsuiták ellenében az esztergomi érsek a város jelöltjét fogadja el. A magisztrátus kegyúri joga érdekében folytatott küzdelme tovább folytatódott, bár 1710-től a tanácsosok figyelmét a pestis, a zárlatok, a háború és a pestis miatt kialakult gazdasági válság, a város eladósodása, a különféle belső pártoskodások, illetve a katonasággal kialakult konfliktusok vonták el megint közel fél évtizedre.

Raspassani üldöztetése 1711-ben érhetett véget az itáliai eredetű, tekintélyes hivatalnokcsaládból származó Franz Vanossi (Vanossa, a szakirodalomban gyakran Vánossy Ferenc) szindikusi kinevezésével. Ettől kezdve a vízvárosi vikárius a város második emberének védelmét élvezte. Mély barátságukról tanúskodik, hogy egymást kölcsönösen testvérnak és atyafinak (*meus compater, mein Gevatter*) nevezték. Ez semmiképpen nem tekinthető üres formulának, mivel a korszakban hasonlóra nem akadt példa. A külső szemlélők ismét meggyőződhetnek arról, hogy „don Thomaso” az itáliai közösség megbecsült tagja. E barátság mindkét fél számára előnyöket biztosított: Raspassani elnyerte a magisztrátus kegyét, és békében élt, amit szokatlan kiállítású és tartalmú végrendeletével viszonzott.

A súlyos beteg Raspassani halála előtt végakarata végrehajtójává Vanossit tette meg. A „jó atya” (*der gute Pater*) példátlan módon magánvégrendeletet készített a betegyánál megjelent szindikussal, tanúnak pedig a polgármestert, illetve a tanácshoz közel álló tekintélyes vízvárosi polgárokat – közülük három hamarosan belső tanácsos lett – kérte fel, végakarata őrzésével pedig a várost bízta meg. A polgármester és a szindikus az ügy precedensértékére tekintettel még azt is megengedte, hogy a vikárius kívánságára a dokumentum latin nyelven készüljön, annak ellenére, hogy a tanúk mind német ajkúak voltak. Raspassani a halálos ágyán fekve úgy cselekedett, mintha a város iktatta volna hivatalba és nem a jezsuiták. A város

35 BFL IV.1002.a. VI. köt. 1709. január 21. 742–745.; Hanskarl, 1938. 51.; BFL IV.1002.a. 1723.; BFL IV.1002. uu. A Nr. 162. A tűzvész eseményeinek és következményeinek részletes feldolgozását, illetve a Magyarországra küldött feltételezett török gyűjtogatók ügyét lásd: Simon, 2011. 460–461.; Tóth K., 2004. 265. sz.

36 BFL IV.1002.uu. 48. d. A város plébánosának bemutatása. 1709. április 6., fol. 35–37. Az új plébánost fivére, Rüdiger Gosswin von Fürstenbusch báró ajánlotta a tanács figyelmébe. Fürstenbusch báró korábban az Udvari Kamara titkára volt, időnként elnöklelte alatt folytatták le a Neoaquistica Commissio üléseit. IV.1002.k. 4. d. 1709. február 23., november 24., december 24.; Soós, 2008. 23.

iránti jóindulatát jelzi, hogy végrendeletében vagyona jelentős részét az annyira vágyott saját városi plébániatemplom (*ecclesia ordinaria*) létesítésére áldozta. Egyik háza és szőlője mellett ingóságai jelentős részét is a városnak adományozta. A létrehozott alapítványért cserébe csak annyit kért, hogy az épületet Szent Anna tiszteletére szenteljék fel. Hivatali utódjának javára 2:4-4:8 fertály nagyságú szőlőt hagyott a Gellért-hegyen, s arra kérte, hogy a lelki üdvéért mondjon érte évi 12 szentmisét. A szőlő műveltetését a városra bízta, de megengedte akár az eladását is.³⁷

Ilyen nagylelkű gesztust Buda városának előtte egyházi személy még nem tett. A vízvárosi vikárius magánvagyonát a szokásnak megfelelően eloszthatta volna kizárólag a helyi egyházak és a vér szerinti rokonai között, kegyességét jól bizonyította volna egy magánkápolna vagy köztéri kegyeszobor létesítése, esetleg támogathatta volna a kórházat és a szegényházat. Tudatosan cselekedhetett a város javára, mivel a városi tanács és a jezsuiták vitája az ország nagy nyilvánossága előtt változó intenzitással folytatódott. A vitás felek között az esztergomi érsek közvetített, de a városi tanács különböző egyházi méltóságokhoz (váci püspök, egri püspök stb.) is segítségért fordult, majd 1714-ben Buda országgyűlési követi kilenc pontba foglalt tiltakozó nyilatkozatot terjesztettek elő Pozsonyban a jezsuitáknak adományozott örökös plébánosi jog ellen.³⁸ 1716-ban a tárgyalások és a szerződés-tervezetek kidolgozása ismét megakadt. A kérdés eldöntésében Thomaso Raspasani 1718-as halála és végrendelete újabb, a városi magisztrátus számára kedvező fordulatot hozott, s jelentősen hozzájárult az első, viszonylag elfogadható együttműködési szerződés megszületéséhez 1723-ban.³⁹ A tanács elfogadta, hogy a vízvárosi plébánost ezután a jezsuiták rektora jelöli ki, de kikötötte, hogy csak a saját rendjébe tartozó atyát nevezhet ki. A rektor cserébe megígérte, ha a plébániát valamiért fel kellene adniuk, a kegyúri jog a városra száll. A plébánosállítás kivételével minden kegyúri jogot a magisztrátus kapott meg a nevezett városrészben, a három külvárosban pedig a városi tanács megkapott minden kegyúri jogot. A szerződést az esztergomi érsek jóváhagyta, az uralkodó tanácsadói azonban nem találták megfelelőnek, így nem lépett érvénybe.⁴⁰

Raspasani végrendeletét a jezsuiták kifejezetten sérelmesnek érezték, mivel az a tudtuk nélkül készült. Ezt az sem enyhítette, hogy a végrendelet másik végrehajtója a jezsuiták rektora lett. Sérthette őket az is, hogy a kapucinusokra – kriptájukban helyezték Raspasanit végső nyugalomra – kétszáz forintot hagyományozott, a bosnyák ferencesekre százötven forintot, a jezsuitákra azonban csak száz forintot. A város nem juthatott hozzá hamar a Raspasani-féle örökséghez, mivel a jezsuiták szabálytalanságokra hivatkozva megtámadták a végrendeletet.

37 BFL IV.1002.y. I. 2122. Testament von Thoma Raspasani; BFL IV.1002.uu. Antonius Wagegg SJ rektor Buda városához. 1718. november 24.; Esztergomi érsek Buda városához. 1718. augusztus 5.

38 BFL IV.1002.uu. 48. d. Johann Bartholowitz ferences szerzetes, gvardián Buda városához. 1713. május 15., fol. 49–50.; Esztergomi érsek Schlereth ab Halmhoz. 1713. május 12., fol. 48.; Esztergomi érsek Buda városához. 1713. június 2., fol. 55–56.; Schlereth ab Halm Buda városához. 1714. június 22., fol. 69–70.; IV.1002.z. A 864. Beszámoló az újlaki bíróválasztásról (1713); IV.1002.uu. 48. d. Buda városa az esztergomi érsekhez. 1714. május, fol. 63–68.

39 BFL IV.1002.uu. 48. d. Esztergomi érsek Buda városához. 1716. október 23., fol. 73–74.

40 Némethy, 1876. 34.; BFL IV.1002.uu. Vortrag-Aufsatz. 1722. július 3.

Az esztergomi érsek a jezsuitáknak adott igazat, és ő is azt hangsúlyozta, hogy a végrendelet több ponton ellentmond a magyarországi jogszokásoknak, ráadásul Raspassaninak nem volt joga valódi plébánosként viselkedni. A tanácsnak be kellett bizonyítania, hogy a részére felajánlott vagyont az elhunyt vikárius nem hivatali minőségében, hanem magánszemélyként szerezte.⁴¹ Raspassani Székesfehérvári-hegyen lévő nagy szőlőjét (12 fertály) egy kisebb polgárház áráért, 660 forintért adta el a város.⁴²

Raspassani budai öröksége

Raspassani nem egyedül telepedett le Budán, hanem vele érkezett a városba nővére, Katharina és családja is. A jelek szerint azonban rajtuk kívül más albánok is laktak a városban, de felderítésük nevük gyakran szlávos vagy idegenes hangzása miatt eltorzított alakjából nagy nehézségekbe ütközik. Az azonosítást azonban a „rácós” név mellett az is segíti, ha a keresést elsősorban azokra a személyekre szűkítjük, akik kapcsolati hálójukat és lakhelyüket tekintve feltűnően elkülönültek a városi hierarchiában lentebb sorolt katolikus rácoktól. Ezzel a módszerrel egyetlen, vélhetően albán születésű személy maradt közülük, mégpedig a polgárjogot szerzett kereskedő, Johann Georg Metokovics. A helyi katolikus délszlávokkal nem tartott fenn kapcsolatot, helyettük az itáliai kereskedőcsaládokat tüntette ki figyelmével, olyannyira, hogy a gazdag, de csőd felé tartó „budai Krózus”, Jakob (Jacobo) Cetto halála után feleségül vette annak özvegyét, majd az ifjabb Jakob Cetto nagykorúságának idejére rendbe hozta a család üzleti ügyeit. Nem lehetett véletlen az sem, hogy Raspassani halála (1718) után a Cetto család, vagyis a vagyongazdálkodó Metokovics vásárolta meg a vikárius egyik vízvárosi házát. Metokovics Raspassanihoz hasonlóan igen közeli kapcsolatban állt a jezsuitákkal is, arra is volt példa, hogy egy vitás ügyben a városi magisztrátus előtt ő képviselte a rendet.⁴³

Az utókorra hagyományozódott közigazgatási iratok nem adnak lehetőséget Thomaso Raspassani személyének közelebbi megismerésére. Életkörülményei azonban jól rekonstruálhatók. Mint szóba került, 1696-ban vagyonos emberként érkezett Budára. Első lakóházát és az ehhez tartozó két szőlőt 1710-ben megözvegyült leánytestvérének – ekkor Petrus Vlassich (Wlaschich, Lashitz) feleségének – és unokaöccsének, Antonnak (Antonius) ajándékozta. Halála idején Raspassaninak két vízvárosi háza volt, melyek közül a Metokovics–Cetto család az egyiket jelentős összegért (5150 forint) vette meg. A vételár alapján kőből épült, nagy, színvonalas kivitelű épületre gondolhatunk. A Budához közeli Hamzsabégen malmot üzemeltetett. Ez a végrendeletben nem szerepel, feltehetően még életében a testvérének

41 BFL IV.1002.uu. Antonius Wagegg SJ rektor Buda városához. 1718. november 24.; Esztergomi érsek Buda városához. 1718. július 15., 1718. augusztus 5.; BFL IV.1002.a. 16. köt. 1718. szeptember 1., fól. 300–300v.

42 BFL IV.1007.c. Kirchenrechnungen (Wasserstadt) 1719–1744. 1720/Nr. 19. p. 1–4.

43 Metokovics feleségének unokája, Anton Cetto a század közepén Buda polgármestere lett. BFL IV.1002.y. I. 2122., 2143.; IV.1002.z. A Nr. 141.; IV.1002.a. VI. köt. 1708. április 16. p. 630.

adta. A végrendeletben nővére kapta a lakóházát, a kisebb (2,5 fertály) Gellért-hegyi szőlőt, hat staneából (ezüsttel elegyített ólom) készült peccenyéstalat,⁴⁴ valamint egy ágyat. A három lovat és a kocsit az unokaöccse örökölte. A helyi rendházak között szétesztott közel ötszáz forint készpénzvagyona ugyancsak tehető személyre vall, ahogyan a szolgálójának adott ötven forint is.

Bár nem minden ingóságát vették fel a leltárba, mégis a városi plébánia céljaira felajánlott lista alapján megállapíthatjuk, hogy Raspassani lakása, környezete semmivel nem maradt el a legvagyonosabb, gyakran nemes vagy nemesített polgárokétól. A városokban, a család létszámától függetlenül, két-három szobánál többet a gazdagok sem használtak. A városi elithez tartozó családok otthonait inkább a berendezési tárgyak jellege és minősége különböztette meg a szerényebb körülmények között élőkétől. A házigazda társadalmi hovatartozását, kifinomultságát tükrözték az olyan státusszimbólumnak tekintett tárgyak, mint a falióra, a bőr karosszékek – Raspassaninál kilenc darab (!) –, a különféle kisebb asztalkák, az aranyozott vagy nemes fából készült keretbe beillesztett festmények (a vallásos képeken kívül külön érdekesség a tíz tájkép, ami a korszakban a sok karosszékhez hasonlóan egyedülálló), a kávéskanna, az asztalra való perzsaszőnyeg, az ezüstnyelű evőeszközök. A legfigyelemreméltóbb azonban az elhunyt vikárius után maradt evőeszközök és étkezéseszközök nagy száma, ami legfeljebb a fogadóknál felvett leltárakhoz mérhető. A három és fél tucat tányér és a különböző méretű, elsősorban húsételek tálalására, fogyasztására használt kisebb-nagyobb tálak arra utalnak, hogy Raspassani gyakran látott vendégül nagyobb társaságot. Az egyéb értékes fémanyagból készült eszközök (például tésztareszelő, serpenyőhöz való kanál, mérlegek, két tortaalatét) hasonlóképpen bizonyítják, hogy a vikárius konyhájából kikerülő ételek kifinomultság tekintetében megfeleltek az elit ízlésvilágának. A kamrájában talált kávé mennyisége és a korabeli viszonylatban eddig példátlan módon tea feltüntetése a leltárban hasonlóképpen magas életszínvonalról tanúskodik.⁴⁵

A felajánlott Raspassani-féle ingatlan és ingó vagyon értékesítéséből létrehozott alapítvány 1724-ben lehetővé tette a kitűzött cél megvalósítását. A magisztrátus az alapítvány összegéből ki tudta fizetni a városrész forgalmas, központi vásártere mellett álló egyemeletes nagy fogadóépület (*zum Anker*) vételárának több mint háromnegyed részét. A Szent Anna tiszteletére szentelt kis kápolnát a földszinten alakították ki (befogadóképessége körülbelül ötven fő), a plébániát és a lakóhelyiségeket az emeleten rendezték be, az épület egyik végében pedig kis harangtornyot építettek. A kápolna kialakítását és kinézetét inkább a célszerűség, mint a művészi igény jellemezte. A városrész lakosai és magisztrátusa nagy örömmel vették birtokba az annyira vágyott létesítményt, melyet végre a sajátjuknak érezhettek. A tanács kérésére az első plébános és egy, majd két káplánja a jezsuiták rendjéből került ki. Alig telt el egy évtized, a népszerű kápolna és a plébánia szűkössé vált, megindultak a tárgyalások a szomszédos telek megvásárlásáról és nagyobb templom

44 Scutella, vagyis alacsony peremű tál, általában peccenyelével vagy mártással leöntött húst találtak benne.

45 BFL IV.1002.y. I. 2122., 2143.; IV.1009.c. 29. köt. fol. 25.; IV.1002.z. A Nr. 141.; IV.1002.uu. Beschreibung deren Mobilien... 1723. október 10.

építéséről. Az új, ma is álló Szent Anna-templom alapkövét elsősorban a város anyagi gondjai miatt 1740-ben tették le, hat évvel később adták át a szentélyt. A templom teljes épülete 1761-re készült el, de a külső-belső szépitgetés még a következő évtizedre is átnyúlt. A Thoma Raspassani kívánságára Szent Annáról elnevezett templom ma is meghatározó eleme a főváros látképének, és évszázadok óta őrzi a Koszovóból ideszármazott, kalandos sorsú városi jótevő emlékét. Az alapítóhoz hasonlóan a templom túlélte egy földrengést, forradalmakat és két világháborút. Végül még a metróépítést is, amelynek majdnem áldozatául esett az 1950-es években.⁴⁶

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

BFL = Budapest Főváros Levéltára

- IV.1002.a. = Buda Város Tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek
- IV.1002.b. = Buda Város Tanácsának iratai. A Budai Kamarai Inspektorátus, illetve Adminisztráció rendeletei (1703–1705)
- IV.1002.ff. = Buda Város Tanácsának iratai. Országgyűlési iratok
- IV.1002.j. = Buda Város Tanácsának iratai. Tanácsi levelezések
- IV.1002.k. = Buda Város Tanácsának iratai. Ágensi levelezés
- IV.1002.uu. = Buda Város Tanácsának iratai. Vegyes iratok
- IV.1002.y. = Buda Város Tanácsának iratai. Végrendeletek
- IV.1002.z. = Buda Város Tanácsának iratai. Hagyatéki leltárak
- IV.1007.c. = Buda Város Tanácsának iratai. Templomi számadások
- IV.1009.a. = Buda Város Telekhivatalának iratai. Teleköszeírások
- IV.1009.b. = Buda Város Telekhivatalának iratai. A Budai Kamarai Adminisztrációtól átvett telekkönyvek
- IV.1009.c. = Buda Város Telekhivatalának iratai. Teleklevelek jegyzőkönyvei
- IV.1020. = Tárnoki városok levéltárának maradványa

HL = Hadtörténelmi Levéltár

- VII.202. = A Rákóczi-szabadságharc iratai 1703–1711

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

- E 280. = Budai Kamarai Adminisztráció, Hofbefehle
- G 16. I.2.d. = II. Rákóczi Ferenc fejedelem levéltára, Munkácson maradt rész. Katonai iratok

46 BFL IV.1007.c. 1725. március 14.; Schoen, 1930. 36–41., Horler, 1955. 604–614.

2. Kiadott források és szakirodalom

Bánkúti

1996 *Pest-Pilis-Solt vármegye a Rákóczi-korban*. 1. köt. Közreadja: Bánkúti Imre. Bp., 1996. (Előmunkálatok Pest megye monográfiájához, 2.)

Forcade–Nivet

2008 *Les réfugiés en Europe du XVIe au XXIe siècles. Actes du colloque du centre d'histoire des sociétés, des sciences et des conflits de l'Université de Picardie Jules Verne tenu à Amiens les 23 et 24 mars 2007*. Sous la dir. de Forcade, Olivier – Nivet, Philippe. Paris, 2008. (Collection culture, médias.)

Géra

2009 Géra Eleonóra Erzsébet: *Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái 1704–1707*. Bp., 2009.

Hanskarl

1938 Hanskarl Erzsébet: *Budai, óbudai és pesti hírek a „Wienerisches Diarium” első ötven évfolyamában (1703–1752)*. Bp., 1938.

Horler

1955 Horler Miklós et al.: *Budapest műemlékei*. 1. köt. Szerk.: Pogány Frigyes. Bp., 1955. (Magyarország műemléki topográfiája, 4.)

Hoško

2005 Hoško, Emanuel: A Bosna Argentina provincia studium generaléjának elődei. In: *A ferences lelkeség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*. Szerk.: Őze Sándor – Medgyesy-Schmikli Norbert. Piliscsaba–Bp., 2005. 2. köt. 573–580. (Rendtörténeti konferenciák, 1/1–2.)

Iseni

2008 Iseni, Bashkim: *La question nationale en Europe du Sud-Est. Genèse, émergence et développement de l'identité nationale albanaise au Kosovo et en Macédoine*. Bern–New York, 2008.

Kenyeres

2006 Kenyeres István: Buda és Pest útja az 1703. évi kiváltságlevelekig. In: *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv*, 1. (2006) 159–201.

Kovács

1941 Kovács Lajos: A Kamarai Adminisztráció és a budai polgárok 1694. évi viszálya. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 8. (1941) 3–23.

Malcolm

1998 Malcolm, Noel: *Kosovo: A Short History*. New York, 1998.

Némethy

1876 Némethy Lajos: *Nagyboldogasszonyról nevezett budapestvári főtemplom története*. 2. kiad. Esztergom, 1876.

Schmidt-Brentano

2006 Schmidt-Brentano, Antonio: *Kaiserliche und k.k. Generale (1618–1815)*. Wien, 2006.

Schoen

1930 Schoen Arnold: *A budai Szent Anna-templom*. Bp., 1930.

Simon

2011 Simon Katalin: Az 1723-as budai tűzvész. In: *Fons*, 18. (2011) 4. sz. 457–554.

Soós

2008 Soós István: Pest-Pilis-Solt vármegye és a Neoacquistica Commissio (1696–1703). In: *Tanulmányok Pest megye monográfiájához*. 2. köt. Szerk.: Soós István. Bp., 2008. 17–51. (Előmunkálatok Pest megye monográfiájához, 5.)

Székelly

2005 Székelly Zoltán: A buda-vízivárosi Szent Ferenc Sebei-templom képprogramja. In: *A ferences lelkeség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*. Szerk.: Óze Sándor – Medgyesy-Schmikli Norbert. Piliscsaba–Bp., 2005. 2. köt. 974–990. (Rendtörténeti konferenciák, 1/1–2).

Szilasi

2006 Szilasi László: Jezsuiták plébániai munkában Magyarországon a XVI–XVIII. században. In: *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*. Szerk.: Szilágyi Csaba. Piliscsaba, 2006. 190–199. (Rendtörténeti konferenciák, 2.)

Tóth I. Gy.

2007 Tóth István György: *Misszionáriusok a kora újkori Magyarországon*. Bp., 2007.

Tóth K.

2004 Tóth Krisztina: *Esztergom szabad királyi város jegyzőkönyveinek regesztái 1716–1718*. Esztergom, 2004.

Veselinović

1956 Veselinović, Rajko L.: Toma Raspersanović (Raspassani) i njegov rad za austro-turskog rata krajem XVII veka. *Rasprava iz kulturne i vojno-političke istorije*. In: *Zbornik Matice Srpske. Serija društvenih nauka*, 12. (1956) 39–64.

Veterani

1788 [Veterani, Federico] *Des Grafen Veterani, kaiserlichen Feldmarschalls Feldzuege in Ungarn und den angränzenden Provinzen vom Jahr 1683 bis 1694. Mit vielen Anmerkungen, Berichtigungen und Erläuterungen durch Beyspiele aus der Geschichte der neuern Türkenkriege*. Dresden, 1788.

Zoltán

1963 Zoltán József: *A barokk Pest-Buda élete*. Bp., 1963.

ELEONÓRA GÉRA

THE SECRET LIFE OF DON THOMASO RASPASSANI, AN ALBANIAN FREEDOM FIGHTER

In the light of the contemporary sources, at the beginning of the 18th century in Buda, Don Thomaso Raspassani, the Catholic priest of Watertown (Víziváros, Wasserstadt), was a widely known man, although opinions on his role and personality greatly varied. In his lifetime the city magistracy and the German population sought, unsuccessfully, to expel him, while at the same time the Hungarian minority adored him. While he had once been perceived as a symbol of the “Jesuit oppression”, in his death he became the defender of urban freedom. Raspassani’s memory is still preserved at one of the most frequented squares of the capital (today Batthyány Square) by the huge baroque building of the Saint Anna Church near the Danube riverbank,

which received its name at his suggestion. It is only recently that Hungarian researchers have come to know about Raspassani's activities in Kosovo and the leading role he played in the anti-Ottoman uprising that broke out in his homeland. This study, which is based on the few but previously unused archival documents and other materials, aims to describe and analyse the extraordinary circumstances of the new world surrounding Raspassani and his role in the urban development of Buda. It also explores the background of his secretive lifestyle.

CONTENTS

On the Borderland of the Ottoman Empire: National Sentiment and Foreign Policy (László Bíró)	153
<i>Studies</i>	
Antal Molnár: The Catholic Missions and the Origins of Albanian Nation-Building at the Beginning of the 17 th Century	157
Eleonóra Géra: The Secret Life of Don Thomaso Raspassani, an Albanian Freedom Fighter	187
Krisztián Csaplár-Degovics: Dalmatian Borgo Erizzo and the Albanian Nation-Building: The New Albanian-Policy of Austria–Hungary, 1896	205
Tamás Dudlák: Turkish Foreign Policy on New Foundations: The Emergence of the Syrian Conflict and the Paradigm Shift in Turkish Foreign Policy, 2011–2012	223
Tamás Szabó: Hopes and Unfulfilled Promises: Hungarian–Romanian Relations and the Hungarians in Romania before and after the Transition	247
<i>Workshop</i>	
Gábor Gyóni: 1941 in Russian Historiography: Interpretations, Contradictions, Politics	271
<i>Book Reviews</i>	
The Calvary and Survival Strategies of the Ottoman Armenians (Éva Blénesi)	297
Studies from the Garden of Pleasure – The Romance of the Rose (Laura Fábíán)	302

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2020-as évfolyamának megjelenését
a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap